

A MAGYAR NYELVŐR VIHAROS TÖRTÉNETE

Balázs Géza: *A Magyar Nyelvőr viharos története (1872–2022)*. MNYKNT–IKU, Budapest, 2022. 208 lap

Balázs Géza *A Magyar Nyelvőr viharos története (1872–2022)* című kötete 2022-ben, a folyóirat megalakulásának 150. évfordulóján jelent meg. A könyv tartalma részben – de korántsem teljes egészében – sorozat formájában megjelent a Magyar Nyelvőr jubileumi, 2022. évi évfolyamában (Balázs 2022a, 2022b, 2022c, 2022d). A Nyelvőr történetének összefoglalásával a szerző egyúttal bevezeti az olvasót a magyar nyelv művelés – Nyelvőrhöz kapcsolódó – történetébe is. A kötet a Magyar Nyelvőr mottójával indul, amely 1872-ből való, de ez – ahogy a szerző utal rá – sehol sem lett feltüntetve: „Együttesen működve tanítani s tanítva tanulni” (7).

A *Szarvas Gábor Nyelvőre (1872–1895)* című rész bevezetőjében kiderül, hogy a folyóirat történetének részletes bemutatására azért volt szükség, mert a Magyar Nyelvőről készült korábbi írások kidolgozatlanok voltak. Balassa József megírta ugyan a Nyelvőr 1872 és 1940 közötti történetét (Balassa 1941), amelynek előszava az első fejezetben elolvasható (*Balassa József előszava A Magyar Nyelvőr története 1872–1940. című könyvhöz*, 9), de ez az írás nem részletezte a lap tényszerű, adatszerű és eseményyszerű történetét. Balassa József 1941-ben azzal a céllal írta meg a Magyar Nyelvőr történetét, hogy a fiatalabb nyelvészek és írók jobban megismerjék az alapítókat, az ő munkásságukat, és a folyóiratnak azt az első fél évszáza-

dát, amely – Balassa megfogalmazása szerint – a magyar nyelvtudomány kifejlődő virágkorának az időszaka volt. A folyóirat alaposabb, esszéyszerű áttekintését Tompa József (1976) és Fábrián Pál (1984) írta meg, ezek a munkák viszont nem elemezték a Nyelvőr 1945 utáni történetét. Ezt a hiányosságot szeretne volna Balázs Géza az itt bemutatott kötetével pótolni. A szerző szerint napjainkban a nyelvtudományból hiányzik a történeti kontextus, a művelődéstörténet, és az a fajta kulturális nyelvészet, amelyet a Magyar Nyelvőr majdnem másfél évszázadon át képviselt. A kötet első fejezetéből (*Balázs Géza kiegészítése*, 9) az is kiderül, hogy Balázs Gézát az édesapja által szoros kapcsolat fűzte a Magyar Nyelvőrhöz, valamint a második világháború utáni magyar nyelvésznemzedékhez, majd később át is vette tőle a folyóirat mutatóinak a készítését, 2022-től pedig a Nyelvőr felelős szerkesztője lett.

A *Szarvas Gábor Nyelvőre (1872–1895)* című fejezetből megtudjuk, hogy a folyóirat 1872-ben indult Szarvas Gábor szerkesztésében, aki célul tűzte ki a nyelvtörténeti, népnyelvi, újabb irodalmi nyelvi, jelenkori nyelvi kutatások, valamint a modern nyelvtudományi kutatások bemutatását. E fejezet *A korszak* című részében a szerző felsorolja azokat a nyelvi-nyelvészeti eseményeket, amelyek előkészítették a Magyar Nyelvőr megszületését. *A Magyar Nyelvőr első*

negyedszázadának eseménytörténete című részből kiderül, hogy a folyóirat első száma 1872. január 15-én jelent meg, majd minden hónap 15-én, évi tíz alkalommal tíz füzetben került kiadásra. Szerkesztősége és kiadóhivatala a Hungária vendéglőben volt, utalva ezzel arra, hogy a lap kapcsolódott a korszak művészeti, irodalmi életének kávéházkultúrájához. Balázs Géza Szarvas Gábort jó szerkesztőként mutatja be, aki maga köré tudta gyűjteni a nyelvtudomány jelentős képviselőit, valamint a nyelvészet iránt érdeklődő szaktudósokat, akikről úgy gondolta, hogy a magyar nyelvtudomány hasznos kutatója lehet. A lap elindulásakor a szerkesztő mellett dolgozott még Budenz József, Hunfalvy Pál, Volf György, Ponori Thewrewk Emil, Brassai Sámuel, Szász Károly, Szilády Áron, Joannovics György, Székács József, Fogarasi János, Greguss Ágost, Deák Farkas, Komáromy Lajos, valamint Szarvas tanítványa, Simonyi (az első évfolyamokban még Steiner) Zsigmond. A Nyelvőrben helyet kapott egy úgynevezett rejtélyes üzenőrovat is, amelyben az olvasók számára kevésbé érthető, a címzett számára viszont világos, érthető válaszokat küldtek. Például: „Erdélyi Bélának. A küldeményt megkaptuk. Ajánljuk különösen figyelmébe a szólásmódokat és tájszókat; a híven leírt mesék is nagy becsük” (20).

Balázs Géza a Nyelvőr szerkesztőinek az életútjáról is tájékoztatja az olvasókat. Elsőként Szarvas Gábor (*Szarvas Gábor*; 21) életét ismerhetjük meg Láncz Irén 1982-ben megírt életrajzi kismonográfiáján keresztül. Az írásból megtudjuk, hogy Szarvas Gábor a pozsonyi katolikus főgimnáziumban tanított, amikor az iskola igazgatója felkérte

arra, hogy írjon egy tanulmányt az iskola Értesítőjébe. Így 1867-ben megjelent Szarvas Gábornak a *Magyartalanságok* című dolgozata, amely révén igen nagy ismertségre tett szert. Ez az írás nagy fordulatot hozott Szarvas Gábor életébe, Láncz Irén megfogalmazásában: „Ebben a nagy tanulmányában tűnik fel ugyanis a látóhatáron a »nyelvőrség« lehetősége” (22). Szarvas Gábor halála után a Nyelvőr 1895-ös novemberi száma újraköszölte az elhunyt szerkesztő tiszteletére a *Magyartalanságok* című írást.

Az *Új ortológia. Egy Nyelvőr-vita tanulmányai* című részben a szerző arról ír, hogy a Magyar Nyelvőr az ortológusok legfőbb célját szerette volna bebizonyítani, azt, hogy a nyelvújítás nem hasznára, hanem kárára volt a nyelvnek. Ezt a korszakot új ortológiának vagy dogmatikus ortológiának nevezték. Erre vonatkozóan egy szélsőséges példát hozott fel a szerző Volf Györgytől: „az egész nyelvújításban egy porszem nem sok, de annyi jó sincs, hogy mind az, a mit létesített, válogatás nélkül kiirtandó” (33).

A *Simonyi Zsigmond Nyelvőre (1895–1919), a Magyar Nyelvőr első fénykora* című részről megtudjuk, hogy a 19. század végi akadémiai nyelvművelő mozgalom a Magyar Nyelvörhöz kapcsolódik, amelynek első korszaka Szarvas Gábor, a második korszaka Simonyi Zsigmond szerkesztői tevékenységéhez köthető. Már a fejezet címe is előrevetítette, hogy ezt a korszakot nevezik a Magyar Nyelvőr „első fénykorának”. Ez a megállapítás Tompa József (1976: 209–14) tanulmányában olvasható, aki szerint a lap akkor már szilárd tudományos alapokon állt, tevékenysége és programja közérdekű volt, és főleg a nyelvművelés révén jelentős

társadalmi beállítottsággal bírt. A kötet e részében tehát a Magyar Nyelvőr második korszakáról olvashatunk, azaz a Simonyi-korszakot követhetjük nyomon. 1896-ban a Magyar Nyelvőr 25. évfolyama Simonyi Zsigmond Beköszöntőjével indult, amely a kötet 45. oldalán olvasható. A fejezetben Simonyi Zsigmond életével is megismerkedhetnek az olvasók. Simonyi Zsigmond a pesti királyi katolikus gimnázium tanulója volt, és Szarvas Gábor ott figyelt fel a diák tehetségére, szorgalmára, és attól kezdve folyamatosan segítette pályafutását. Simonyi Zsigmond munkásságáról a legrészletesebben Rubinyi Mózes (1949), Nagy J. Béla (1968) és Tompa József (1970, 1975, 1976) írt. Simonyi Zsigmond 19 éves korától, pontosabban 1872-től volt munkatársa a Nyelvőrnek, majd később Szarvas Gábor őt bízta meg a folyóirat szerkesztésével. A Simonyi-korszakról szóló részben a szerző arra is rámutat, hogy ez az időszak két részre osztható. A korszak első felében egyértelműen Simonyi volt a vezető személyiség, majd ez változni látszott, miután Simonyi fokozatosan kezdett elfordulni a Nyelvőr kezdeti szemléletétől, és az ikes ragozással kapcsolatos véleménye miatt végül felelősségre is vonták. A korszak második felében végül az Akadémia elutasította a Simonyi által szerkesztett Nyelvőr korszerű helyesírási és nyelvművelési törekvéseit.

1895 és 1905 között tehát még a Nyelvőr volt az egyeduralgó lap, 1905-től viszont már vetélytársaként megjelent a Magyar Nyelv, majd ezután a Magyarosan című folyóirat. Így a korszerűbb közoktatási és nyitottabb tudományos irányvonalat képviselő Nyelvőr hosszabb időre szétvált az akadémiai törek-

véseket érvényesítő Magyar Nyelv című folyóirattól, majd a később megjelenő Magyarosan című laptól, sőt a köztük való kapcsolat is gyakran ellenségesnek látszott. Ennek ellenére a Nyelvőr akadémiai támogatás nélkül is fennmaradt Simonyi Zsigmond kiadásában. A kötet szerzője nagyra értékelte Simonyi tevékenységét, hiszen még az Akadémiával is szembe tudott szállni egy korszerűbb és egyszerűsített helyesírás érdekében.

A *Balassa József Nyelvőre (1920–1940)* című részben a Magyar Nyelvőr történetének harmadik korszakáról olvashatunk, ami a két világháború közötti időszakot foglalta magában. A lap szerkesztője ekkor Balassa József volt. Tompa József a „megtépázott” Nyelvőr korszakának nevezte ezt az időszakot. Balassa eléggé erős ideológiai ellenszélben tartotta fenn a lapot, míg végül 1940-ben megszűnt.

A *Nyelvőr újjászervezése: Az átmenet, a Beke Ödön-korszak (1946–1953)* című részben a folyóirat történetének a második világháború utáni periódusába nyerhetünk betekintést. A szerkesztő ekkor Beke Ödön, és ez az időszak egy újabb sikerkorszaknak a kezdete volt, ami majd Lőrincze Lajos tevékenységében csúcspontot ért el. Beke Ödön a korábbi és a második világháború után feltűnő nyelvészmozgalmak tagjaival kialakította a Nyelvőrnek a több évtizedes, tulajdonképpen napjainkig is tartó arculatát és irányvonalát. Az akadémia megbízásából a Nyelvőr feladata az volt, hogy széleskörűen és magas színvonalon népszerűsítse a nyelvtudományt, megoldást találjon a felmerülő gyakorlati nyelvi problémákra, valamint foglalkozzon a nyelvoktatás módszertani kérdéseivel is. Az 1953-as év fordulópontot jelentett

a folyóirat történetében, mert ekkor vette vissza, vagyis államosította a Magyar Tudományos Akadémia.

A Nyelvőr második fénykora Lőrincze Lajos szerkesztésében (1954–1993) című fejezetben a Lőrincze Lajos által szerkesztett Nyelvőr-korszakról olvashatunk, amelyet több szerző is a lap újjászülésétnek, azaz a második fénykorának nevezett. Ebben az időszakban a Magyar Nyelvőr a magyar nyelvtudomány legfontosabb folyóirata volt. A szerző Lőrincze Lajos életútját és tudományos munkásságát Hangay Zoltán és Balogh Ferencné írásai alapján ismertette, de maga Balázs Géza is írt Lőrinczéről, akit úgy jellemezte, hogy ő volt a 20. század egyik legismertebb és legnagyobb hatású nyelvésze. Lőrincze Lajos egész életében nyelvjáráskutatóval és névtannal foglalkozott, gyors egymásutánban lett a Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyettese, az akadémiai Nyelvművelő Bizottság titkára, a Magyar Nyelvtudományi Társaság alelnöke és a Magyar Nyelvőr felelős szerkesztője. A Magyar Nyelvőr Lőrincze Lajos szerkesztése alatt vált újra tekintélyes folyóirattá.

Az egyhangúsodás útján: Keszler-korszak (1994–2021) című részből megtudjuk, hogy 1994-től 2021-ig Fábián Pál javaslatára és felkérésére Keszler Borbála lett a lap felelős főszerkesztője. A szerző Keszler Borbála szerkesztői tevékenységéről azt írja, hogy a Nyelvőr történetében ő volt az egyetlen olyan szerkesztő, aki nem fogalmazott meg programot, és nem fejtette ki szerkesztői elveit. Ebben az időszakban a folyóirat elsősorban az Akadémia tudományos normáinak próbált megfelelni. A Magyar Nyelvőr a megalakulásától kezdve

mindig figyelemmel kísérte a nyelvi jelenségeket, és központi fórumként szolgált a nyelvi kérdések iránt érdeklődők számára. Balázs Géza szerint azonban Keszler Borbála szerkesztői tevékenysége alatt a lapnak ez a szerepe megszűnt. Viszont pozitívként értékeli, hogy a Keszler-korszak alatt a Nyelvőr összes évfolyama megjelent a világhálón, valamint a szerkesztők bevezették az anonim bírálatokat, és ezzel egyértelműen tudományos minőségűre emelték a folyóiratot.

Utóhang: Visszatérés a Nyelvőr alapértékeihez (2022–) című részben arról olvashatunk, hogy 2022-ben megújult a folyóirat szerkesztői csapata. Balázs Géza lett a felelős szerkesztő, akinek az a célja, hogy a folyóirat a tudományos értékek megtartása mellett sokszínűbb legyen, és a magyar nyelv társadalmiasítását is figyelembe vevő elvek mentén készüljön. Balázs Géza két szerkesztőtársával, Minya Károllyal és Pölcz Ádámmal, továbbá hazai és külföldi szerkesztőbizottsággal, védnöki testülettel azon dolgozik, hogy Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, Beke Ödön, valamint főleg Lőrincze Lajos hagyományait követve, a modern sajtó eszközeinek a segítségével újrászervezze a Magyar Nyelvőr című folyóiratot.

A kötet a Gábor Adrienn által készített névmutatóval egészül ki, amely tartalmazza a másfél évszázados folyóirat 3350 „dolgozótársának” a nevét, majd dokumentumokkal és a felhasznált szakirodalommal zárul.

Összefoglalásként elmondható, hogy egy igen olvasmányos, informatív, alapos történeti áttekintést tartalmazó kötet született gazdag forrásfelhasználással. Közérthető és élvezetes nyelvezete mi-

att a nem szakmabeli olvasók számára is érdekesítő olvasmány lehet. A bemelt idézetek jól szemléltetik és támogatják a leírtakat, a fényképek nagyon jó illusztrációul szolgálnak. Jól strukturáltá teszi a művet, hogy a szerző minden új korszak bevezetőjét az adott év Nyelvöréből való idézettel indítja. A Magyar Nyelvőr részletes történetének a bemutatása nemcsak egy tudományos igénygel megírt mű, hanem egyfajta emlékkállítás is az elődök tiszteletére. (A kötet megvásárolható az e-nyelv.hu könyvesboltjában, de – közérdekű volta miatt – ingyenesen is olvasható a Magyar Nyelvőr honlapján: <https://nyelvor.mnyknt.hu/a-magyar-nyelvortortenete/>)

Szakirodalom

- Balassa József 1941. *A Magyar Nyelvőr története*. Országos Néptanulmányi Egyesület. Budapest.
- Balázs Géza 2022a. A Magyar Nyelvőr története (1.) Szarvas Gábor Nyelvőre (1872–1895). *Magyar Nyelvőr* 12–37. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.1.12>
- Balázs Géza 2022b. A Magyar Nyelvőr története (2.) Simonyi Zsigmond Nyelvőre (1895–1919). *Magyar Nyelvőr* 227–47. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.2.227>
- Balázs Géza 2022c. A Magyar Nyelvőr története (3.) Balassa József Nyelvőre (1920–1940). *Magyar Nyelvőr* 429–38. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.3.429>
- Balázs Géza 2022d. A Magyar Nyelvőr története (4.) 1946–1922. *Magyar Nyelvőr* 537–48. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.4.527>
- Fábián Pál 1984. *Nyelvművelésünk évszázadai*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Láncz Irén 1982. *Szarvas Gábor*. Forum Könyvkiadó. Újvidék.
- Nagy J. Béla 1968. Simonyi Zsigmond nyelvművelő munkássága. In: *Egy emberöltő nyelvünk védelmében*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 56–81.
- Rubinyi Mózes 1949. *Simonyi Zsigmond helye a magyar nyelv tudomány történetében*. Értekezések a Nyelv- és Széptudományi Osztály köréből. Az 1. osztály rendeletéből. (AkNyÉrt.) 10/1–10.
- Tompá József 1970. Simonyi Zsigmond és a magyar nyelvtanítás. In: Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a magyar és finnugor nyelv tudomány történetéből (1850–1920)*. Tankönyvkiadó, Budapest. 147–55.
- Tompá József 1975. *Simonyi Zsigmond. (A múlt magyar tudósai.)* Akadémiai Kiadó. Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/simonyi-zsigmond-5D99/> (Letöltés: 2022. 04. 21.)
- Tompá József 1976. A Magyar Nyelvőr első száz éve és nyelvművelésünk ügye. In: Tompá József (szerk.): *Anyanyelvi olvasókönyv*. Gondolat Kiadó. Budapest. 196–222. (Az írás első változatának megjelenési helye: Magyar Nyelv 1974: 129–44.)

Kiss Anita
adjunktus

Nyíregyházi Egyetem
E-mail: anita.kiss@nye.hu
<https://orcid.org/0000-0002-5087-3294>